

OLVASNI A TENGERT

Ágoston Zoltán beszélgetése

Ágoston Zoltán: – Az, hogy ebben a térben, Czakó Zsolt kiállításának terében zajlik a beszélgetésünk, szokatlan dolog. A MŰPÁ-ban zajló irodalmi sorozat vizuális megjelenését is ő készítette, így a te ottani estednek is ő alkotta a dizájnját, ugyanígy az Esterházy-estét, a Kertész-estét és a Weöres-estét is. A Weöres-installáció egyébként itt mögöttünk látható: vetítés közben a függőleges felület résein áthalad egy fénysugár és újabb kép jön létre az e mögötti térben. Érdekes szituáció, hogy itt ülünk. Mind a ketten pécsiek vagytok akkor is, hogy ha nem éltek Pécsen, valamilyen módon tehát így is kapcsolódtok egymáshoz. Te most frissen láttad ezt a kiállítást. Először a friss benyomásodra kérdeznék rá. A másik kérdés pedig továbbmenne: hogy emelten fogalmazzak, itt azt látjuk, hogy egy ember tulajdonképpen életre-halálra tesz hitet a könyv mint olyan mellett. Ehhez gondolom, tudsz kapcsolódni.

Parti Nagy Lajos: – Ahogy beléptem, azt éreztem, hogy jó ebben a térben lenni. Áttekinthető és gazdag kultúrtér. Ez volt a benyomásom ama MŰPA-béli est installációjáról is. Az különösen izgalmas, hogy a könyvhöz hogyan kapcsolódik Czakó Zsolt, és így miként kapcsolódunk mi egymáshoz. A könyv mint megfogható tárgy, anyagok masszív és törékeny együttese, és a könyv mint tartalmak hordozója – Kosztolányit parafrázálva: bot és vászon, miközben nem az, hanem zászló, ami persze bot és vászon, és újra előlről –, erről az egységről és kettősségről könyvtárakat írtak tele. Ahogy arról is, hogy ennek a médiumnak, illetve ennek a konglomerátumnak vége, hogy a Gutenberg-galaxis hat évszázad után halott. Én ezt nem hiszem, szerintem egyáltalán nincs vége, vagy olyan hosszú vége van, hogy a porunk, a szkepszisünk csóvája is elenyész, amikor a könyv nevű adathordozó még mindig jelenvaló lesz. Az elképzelhető, hogy a csak erdőpusztító, csak praktikus és/vagy efemer tartalmakat hordozó papírtárgyakra mint nagy szériájú, egyszer-kétszer használatos eszközökre nem lesz szükség, e funkciókat a közösségi média, a világháló megoldja olcsóbban, kevésbé környezetszennyező módon. De amiről ez a kiállítás szól, az így értett könyv megmarad. Persze a világban sok köbkilométernyi könyvtárgy keletkezik, tartalmuk egyre gyorsabban digitalizálódik, aztán a tárgy maga, egyre gyorsabban, elenyészik, miközben a hatalmas könyvpiar újrányom, újratermel galaktikus mennyiségű új tartalmat, de már, azt hiszem, nem az örökkévalóságnak. Rengeteg könyvtárgy változik át ebben a civilizációban a kora miatt, és – ezen az égövön – lakásbérelő, otthonteremtő képessége miatt dísz tárggyá, tapétává, miközben igen sok kiadás, mű, sorozat muzealizálódik, presztízse, csereértéke annak arányában nő, ahogy egyre kevesebb darab létezik belőle. Egy harmincas vagy akár hatvanas évekbeli, kis példányszámú verses- vagy novellaskötetből lassan oly kevés példány létezik, hogy státusza akár a műtárgy státuszát is elérheti. Hisz itt a kiállításon is nagyon szép könyv-műtárgyakat látunk, a művészkönyv virágzik, mondhatni, jövője biztosabb, mint a „használati” könyvé.

– A kiállítás másik felében, a mögöttünk lévő installáció mögötti posztamenséken nagyon kis példányszámú könyvek láthatók, amelyeket Czakó Zsolt alkotott. Zelk Zoltán Sirály című verse

---

A pécsi m21 Galériában, Czakó Zsolt *Alló/Mozgó – mindegy* című kiállításának kísérőprogramjaként 2025. március 13-án elhangzott beszélgetés szerkesztett változata.

*például: egyetlen vers a kicsiny, tizennégyezer centiméteres, négyzetes könyvecske, ami-
ben egy vörös vonal irányítja az olvasó tekintetét. Négy soros strófákból épül fel a vers, és közben
miniatűr képecskék is tagolják a strófák sorát, ami egy lineát hoz létre. Ez olyan könyv, ami keres-
kedelmi forgalomba, azt hiszem, soha nem is került, utolsó néhány darabját maga a szerző vásárol-
ta föl. Ezt a kérdést Zsoltnak is feltettem múltkor, amikor a kiállítás megnyitásakor beszélgettünk,
hogyan mi ez az egyedi darab: alkalmazott vagy autonóm művészet. És persze az is kérdés, hogy van-e
ennek a megkülönböztetésnek egyáltalán relevanciája.*

– Annyiban van, igen, hogy a kérdés kapcsán lehet, és van mit a könyv státuszáról
beszélni. Egy jól megcsinált használati vagy „alkalmazott” könyvről, ami, korosodván,
műtárgyasodik, autonómmá lesz, már-már funkciót vált, illetve egy olyan könyv státu-
száról, amelyik komoly tartalmat hordoz, tipográfiaiilag is rendben van, de a hardver szét-
esik a használat során: kötés, ragasztás stb. Emlékszem még arra az időre, amikor a Jelen-
kor Kiadó megalakult itt Pécsen. Bizony voltak eleinte olyan könyvei, amiket a nyomda
gyorsan, de hanyagul csinált meg. Estek is széjjel, nem tartott a ragasztás, a kötés, tehát
nem működtek könyvként, mármint a használati értékük szerint. Azt hiszem, egy jó
könyvtárgy előállítására komoly szakmai teljesítmény, s enélkül, szakma nélkül művészet
sincs. Persze a művészeti könyv mint műfaj vagy műforma nagyon más. Zelk *Sirályát* – ami
mint tartalom egy hatalmas vers – ámulattal néztem, hatalmas kis emlékmű. A tartalom
és ez a forma megsokszorozzák egymás hatását, az új mű hommage-a is a hajdani vers-
nek. Ez már nem illusztráció, noha annak eredeti funkcióját, a díszítést és az értelmezést
persze abszolválja. Ha az én első „olvasó” évtizedeimre gondolok, a hatvanas, hetvenes,
nyolcvanas évek átlagos könyvillusztrációira, azok most, utólag izgalmasabbnak tűnnek
számomra, mint akkoriban. És persze nem tűnnek átlagosnak. Reich Károly, Würtz
Ádám, Kass János, Réber László vagy a *Svejk*et illusztráló Josef Lada, például. Gyerekként
én ezeket egyáltalán nem szerettem, köszönöm, gondoltam, el tudom képzelni magamtól
is. Kizárt dolognak tartottam, hogy ha és amennyiben nekem lesz egyszer könyvem, ab-
ban illusztrációk legyenek, legalábbis a szó klasszikus értelmében.

– *Épp a könyvillusztráció irányába akartam továbblépni. Azt mondd, hogy a gyerekkorodnak
nem voltak olyan meghatározó könyvei, amelyeknek az illusztrációi hasonlóképpen fontosak voltak,
mint maga a szöveg. A nagy versedben, a Krétapályában olvasható az a sor, hogy „kiderül, hogy
Verne: zsűl”. A „Verne Gyula” helyett, ahogy a korban emlegették. Ez azért érdekes, mert hogyha
valaki a közönségből szintén olvasta ezeket: A tizenöt éves kapitánytól kezdve ezeknek mind
voltak illusztrációi.*

– Azt hiszem, fametszetek voltak. Vagy réz? Nem emlékszem.

– Nem szeretted ezeket?

– Őszintén szólva inkább zavartak, mint hozzáadtak volna a tartalomhoz, hisz az em-
ber elsősorban a történet miatt, a saját képzelete etetése miatt falta a könyvet fejezetről
fejezetre. De utóbb, már jóval később, amikor ezek a Jules Verne-könyvek újra a kezembe
kerültek, láttam, hogy milyen rettentő izgalmas és finom dolog ez. Én erre kezdetben va-
lószerűleg eléggé vak voltam. Nem hiányoztak a könyvekből a képek. És azért sokszor
látszott, hogy a művész a hatvanas-nyolcvanas években a pusztán megélhetés miatt illusz-
trált könyveket, ami hol jobban sikerült, hol kevésbé. Persze akkor is voltak, kellett, hogy
legyenek nagy találkozások, de azt hiszem, a könyvrajzolásnak, a tömegkönyvbe rajzolás-
nak nagyobb volt a divatja, mint a becse.

– *A saját könyveidet is említetted – nem gondoltad volna, hogy azok illusztrálva lesznek. Aztán
úgy alakult, hogy Banga Ferenc több kötetnél is közreműködött, meg Tettamanti Béla és Felvidéki
András is.*

– Igen, teljes mértékig társalkotóként, mellé, fölé, alá rajzoltak a szövegeknek.

– *Ezek hogyan jöttek létre?*

– Mindegyik közös munkának más a története, más a jellege. Bangával az ezredforduló táján kezdtünk együttműködni, én ezt sosem tekintetem illusztratív viszonyoknak. Mindig nagyon szerettem Banga rajzművészetét, ezt az egyedülálló angyalborostát, és örültem, hogy a műveink különféle könyvterekben összetalálkoznak. Rajzolt egy, illetve két gyönyörű tekerckönyvet, Esterházy Péter *Egy nőjéből* és az én *Kacat bajazzo* című versciklusomból, ezek kézzel fogható tekercek voltak, az ókori kelet tekerckönyveinek mintájára, finom papír, finom fahenger, finom doboz stb. Kihúzva épp elfért az ember két kitért tenyere között. Emellett volt egy kilencméteres változat, amit Banga a Fészek Galériában állított ki először 2002-ben, majd két év múlva a Ludwig Múzeumban. Volt aztán egy lazán összefűzött lapokból, 15 lapból álló széria a tibeti halottaskönyvek mintájára a Dumpf Endre-töredékekből. Továbbá végigrajzolta 2007-ben *A vak murmutér. Négy elemi szócikk* című könyvemet, majd 2008-ban egy könyvnyi gyönyörű színes rajzához írtam *A pecsenyehattyú és más meséket*. Tettamanti Béla nagyon jó barátom volt, vele inkább csak terveztünk közös munkákat, a valódi, közös album mindig elmaradt. Az ő rajzait annyira sűrűnek, jelentéstelinek, szuverénnek gondoltam, hogy sokáig úgy éreztem, a szövegeim és a rajzai szétdobják egymást. Volt egy Kosztolányi-kötet, amihez Tettamanti rajzolt, és én írtam az előszót, becses tárgyam máig. Emellett írtam róla néhányszor, kiállítását nyitottam meg. És volt, mint közös könyv, egy gyönyörű ajándéka, máig megmagtódom, ha kézbe veszem, a hatvanadik születésnapomra kiadta a Magvető az ő rajzaival *A rókatárgy alkonyatkort*. Felvidéki Andrással, illetve a rajzaival Borda Lajos antikvárius hozott össze egy közös könyv erejéig, a *Petőfi Barguzinban* című versem jelent meg az ő súlyos, izgalmas munkáival 2009-ben.

– *Továbbmehetünk a könyvillusztráció kérdéséhez kapcsolódóan annak említésével, hogy Martyn Ferenc szintén készített ilyen illusztrációkat. Bizonyára ugyanúgy megélhetési okok voltak ennek a háttérében is. Illusztrált Petőfi-sorozatot például, Berzsenyit. (Zárójelben: ugyanezzel a technikával készítette el a pécsi, baranyai írók panteonját is.) Leírtad a Fél szép című kötetedben, hogyan találoztál vele, és egy pillanatra kanyarodjunk el ebbe az irányba. Megtennéd-e, hogy felolvasod ezt a bekezdést?*

– Igen, el is mesélhetném, de pontosabb, ha olvasom. Szederkényi Ervin „átküld Martyn Ferenchez, kéne egy pontosvessző, megvárhatom. Sokat kínlódik, tényleg egyenként festi őket, betűről betűre járkálok a gesztenyeszagban a Sétatér és a Széchenyi tér között. Van kicsi feszélyezettség, Martynt beültették önnön múzeumába önnön szobraként. Csorba Győző döbönt kaján hangsúlya a fülemben, máig látom az arcát, a nevető és elképedt orrcimpáját: »a Ferencnek viteti a tanács az ebédet?«”. Tényleg így történt, 1979 őszén, amikor terveződött az új *Jelenkor*-címlap. Martyn festette a betűket, piszmogott velük, és ha kész volt, el kellett menni hozzá az újabb betűért. A pontosvesszőről valahogy elfeledkeztünk, én hoztam el utólag. Varázslatos hely volt az ő műterme, és, szerintem, ez az általa tervezett borító is elég zseniális. Eleinte sokaknak szokatlan volt, mondván, hogy hát ez baromi sárga. De aztán mindenki megszerette. Lobogott az újságos standokon, amíg voltak standok. Amikor egy szám kijött a nyomdából, volt izgalom, vajon tényleg pompei vörösre sikerült-e a felirat, vagy nem. Ez volt az, amit én nem tudtam megítélni, ugyanis meglehetősen színtévesztő vagyok, örülök, ha azt látom, hogy vörös, de én is azt gondolom az első pillanattól fogva, hogy szép és időtálló ez a borító. Januárban volt 45 éves.

– *Martyn bizonyára távoli világitótorony volt. Várkonyi György az utóbbi időben elég sokat kutatott a témában, és az Európai Iskoláról szóló nagy szentendrei kiállítás katalóguskönyvében, ami egy hatalmas, nagyon reprezentatív kötet, ő ír az Európai Iskola baranyai, pécsi vonatkozásairól, és plasztikussá teszi ezt a különös szerepet, amire Csorba Győző kaján megjegyzése is vonatkozik, hogy „a Ferencnek a tanács viteti az ebédet”. Tulajdonképpen a kommunista kultúrpolitikusok mintegy élbe járultak Feri bácsinak, és ő egyfajta kultúr pápa volt. Várkonyi kutatásai azt mutat-*

ják meg, hogy miképp sikerült ezt a pozíciót elfoglalni, és egy ilyen még mindig viszonylag szigorú politikai rendszerben a maga művészetét hogyan sikerült ilyen pozícióba hozni. Viszont valószínűleg többet tudnál arról mesélni, hogy a Pécsi Műhellyel, annak alkotóival milyen volt a viszonyod. Hiszen a Fél korszó hiány című kötetetek – közös antológiátok Csordás Gáborral, Meliorisz Bélával és Pálinskás Gyurival – képeit is az itt jelen lévő Pinczehelyi Sándor készítette.

– Úgy érzem, 1979-ben az egy jó pillanat volt, valahogy minden együtt állt. Bertók Laci szerkesztette, Csorba Győző írta hozzá az előszót, Pinczehelyi tervezte magát a könyvet, ő csinálta a fotókat: állunk négyen a Sétatéren, a könyv elején szemben, a végén hát-tal, közbül csak az áll szemben, akinek a versei következnek. A borítón az általa rajzolt félig üres-félig teli söröskorsó, apró bianco felhőkkel. Igen jó viszonyom volt a Pécsi Műhellyel, egyáltalán a Pécsen élő képzőművészekkel, többüknek nyitottam meg kiállítását, Valkó Lászlónak, Szilágyi Szilárdnak, Pinczehelyinek, Pál Zoltánnak, akinek a pumpás szobra van a *Csuklógyakorlat* címlapján. Az első könyvemet, az *Angyalstop* című '82-ben adta ki a Magvető tipikus első kötetként, igaz, kemény borítóval, amin van egy illusztráció, hát, az valami frenetikusán semmilyen volt, vagy mire kijött a nyomdából, ilyen semmilyen lett, lekvárfoltos ég szögesdróttal, várossziluettel. Ezért is volt nekem nagyon fontos, hogy a *Csuklógyakorlat* jó könyvtárgy legyen. Az lett, ahogy a *Fél korszó hiány* is. Még a múltkor is hozott valaki belőle egy példányt, hogy antikváriumban találta, írjam alá. Jó volt kézbe fogni.

– *A kolofonból emlékszem, hogy „kiadta a Baranya megyei KISZ” – talán ötszáz példányban?*

– Képzeld, négyszer ennyi. (Hogy utólag olvasom-kiegészítem ezt a leírt beszélgetést – köszönet a leírásért Frank Ildikónak – megnézem, kétezer példány van a kolofonba írva.) Gondolom, nem kis részét elosztogatták, de árusították is könyvesboltban. Akkoriban minden megyei, járási és községi tanács antológiát csinált a helyi szerzőknek, ezzel lehetett vezetni a fiatal írók feszültségeit, hogy megelégedjenek egy antológiával, hisz kötethez elég nehéz volt jutni. Ezekkel a harminc-negyven-ötven fős „népfrontatív” kiadványokkal Dunát lehetett rekeszteni. Mindenekelőtt irodalomszociológiai szerepük volt. E kiadványokhoz képest a szegedi *Gazdátlan hajók* című antológia, többek között Bakával, Géczivel, Zalánal, meg ez a mi *Fél korszó hiányunk*, eléggé rendben volt.

– *Egy kicsit mesélj, kérlek, a meghatározó képzőművészeti élményeidről. Ha felütjük az első verseskötetedet, találunk ott egy van Gogh-verset, Vincent üzenete Theónak, aztán ott van a Taormina-vers is abban a kötetben, és hogyha ettől a nagyon korai ponttól fölvezolom, akkor a végére most a Szüts Miklóssal való barátságodat teszem, akinek a festészetéhez is komoly közöd van, és a temetésére verset írtál, és azt felolvastad. Mesélj, kérlek, erről a van Gogh–Csontváry–Szüts Miklós ívről.*

– Akit kicsit is érdekelt akkortájt a képzőművészet, az kamaszként van Goghba bele-szeretett. Az életműbe is, az élettörténetbe is, mármint annak borzasztó teljességébe. Persze folytathatnám a sort, Monet és Cézanne, Chagall és Kandinszkij, Miró és Klee és Picasso vagy Csontváry, Gulácsy, Vajda Lajos, lehetne sorolni, akiket az én perspektívámból, Micheli avantgarde-könyvének alapján egy székesfehérvári gimnáziumból akkor beláttam. Rengeteg minden érdekelt, leginkább a századvég meg a klasszikus avantgarde. Csontváry meghatározó élmény volt, már mielőtt Pécsre került a Gerlóczy-féle kollektív, de az ő képei nekem Pécshez, a Sétatérhez vannak bekötve máig, meg Bertók szép, szomorú, talányos *Villanyvilágított fák Jajcéban* verséhez, s ez így együtt a pécsi éveimhez. Van, ami ebből az együttállásból magyarázható, van, ami csak érzet, netán emlékátsomagolás. A Bertók-projekt „Verspár” sorozatában ehhez társítottam a *Betlehemi kassza* című versemet nemrég.

Szüts nagyon régi barátság, ahogy Vojnich is. Nem is tudom, alkatilag szerettem és szeretem a képeiket. Sokszor együtt emlegetik őket, és nem ok nélkül, hiszen férj és feleség voltak, de igazi alkotótársak is. Van, amiben hasonlítanak, van, amiben kevésbé vagy egyáltalán nem. Képeik rezignáltak, melankolikusak, sötétek, mondhatnám reménytele-

nek, és mégis van bennük valami derű, rezignált fény, a reménytelenség derűje. A képekről hiányzik az ember: vagy most ment el, vagy most jön vissza mindjárt, és mégis tele vannak étellel, drámával, történettel egy, úgymond, üres színpadon. Fantasztikus volt a kiállításuk tavasszal Budapesten a Godot Galériában. A képek ott lógnak a falainkon, napi kapcsolatban vagyunk, közel állnak hozzám. Meg nem mondom, mi volt az első, de úgy adódott, hogy viszonylag sokszor kértek fel arra, nyissak meg kiállítást. A kiállítás-megnyitó külön műforma, amilyen könnyűnek tűnik, hisz írói gesztus gyanánt szinte minden belefér, olyan nehéz. Nincs receptje, máig nem tudom, hogy kell csinálni. Az ember minden egyes alkalommal megpróbálja kitalálni, hogy a művekből induljon ki, de ne tévedjen a műkritika terepére, pláne ne viselkedjen ítésként, hozzá még ne olyan legyen, mint az előző, de azért mégis megnyitószöveg legyen, és így tovább. Hát, nem egyszerű dolog, miközben a képzőművészek szívesen kérnek meg írókat, illetve nem-képzőművészeket erre a feladatra, gesztusra, úgy érzik, hogy ez izgalmasabb. És hát valóban izgalmasabb, legalábbis a konkrét helyzetben, mint egy nagyon felkészült művészettörténész nagyon komoly tanulmánya, aki megnyitó gyanánt félórán át olvas fel, valami relatíve kicsi térben, ahol, mint a heringek állnak a vernisszázs-látogatók, és vagy tizenkét fok van, vagy negyven.

– *Jól emlékszem, hogy az egyik Ördögkatlanon Böröcz András kiállítását is megnyitottad?*

– Igen, Böröcz hordó témájú grafikáinak kiállítását nyitottam meg, azt hiszem, 2012-ben. Vele Váradi András révén ismerkedtünk meg, aki amúgy biokémikus, és írt egy remek, igen szeretni való könyvet *Haydan és most* címmel, saját (és Haydn) emléktöredékeiből. Ehhez rajzolt Böröcz, illetve tett hozzá a saját hordó-sorozatából, merthogy Haydn felmenői kádármesterek voltak, én pedig írtam a könyvhöz egy előszót. Nemrég pedig egy pár rézkarcához kérte Böröcz, hogy írjak szöveget, melyeknek tárgya bizonyos fokig a willendorfi Vénusz. Lehet, hogy én ezeket a, nem is tudom, kistárca-kispróza-kisesszéket szeretem csinálni? Mert ezek azért szaporodnak, hiába iszkolnék minden határidős munka előtt.

– *Akkor ezt azért mégiscsak eltaláltam.*

– Teljesen eltaláltad.

– *Mondj még ilyet, akihez van, nyilván nem művészeti szakíróként, de valamilyen érzelmi viszonyod.*

– Nemcsak azért, mert itt vannak ezen a beszélgetésen, de Pál Zoltánt is nagyon szeretem, meg amit Pinczehelyi csinál. Az egész piros-fehér-zöld sorozat vagy a sarló-kalapács sorozat felejthetetlen számomra, úgy gondolom, fontos része a magyar mentalitás- és művelődéstörténetnek. Is. De nehéz neveket mondani, sokan voltak és vannak, hadd ne kezdjek névsorba.

– *Mind Szüts Miklósnak, mind Vojnich Erzsébetnek volt 1994-ben, illetve 1995-ben a pécsi Művészetek Házában kiállítása. Ezt csak azért mondom, mert mielőtt ide leültünk, beszélgettünk Pécsről különböző összefüggésekben, és azt azért érdemes látni, hogy ekkoriban egyéni kiállítása volt itt két olyan embernek, akik aztán később különböző nemzetközi egyéni kiállításokkal is megmegegyeztek. Ez azért nem vet rossz fényt Pécsre.*

Vannak-e olyan képek az életemben, amelyek városokat ábrázolnak, vagy helyeket? Legyen akár távolabbi, vagy közelebbi helyet ábrázoló kép, ami elemi erővel, szuggesztívan hat rád. Akár azért, mert voltál már ott, és a kép felkelti benned mintegy vizuális madelaine-süteményként az élményt, vagy azért, mert még sosem voltál ott, de a kép annyira szuggesztív.

– Úgy látszik, hogy most nagyon a Csontváryk jutnak eszembe. A Nagy Tarpaták völgye, a Taormina-képek vagy a Jajce-képek, ahol egyszer voltam egyébként. Taorminában nem voltam. Természetesen vannak ilyen képek, amik beégnek az általam szeretett vagy fontos terekről Korculától Berlinig, Dubrovniktól Nizzáig, Fiumétől Malagáig.

– *Itt a kiállítás terében az egyik falon az olvasható, hogy „A tengert nézni és olvasni roppant hasonló tevékenység”. Nagyjából ilyesmi, mert csak homályosan látom innen a betűket. Nacsinák*

Gergely ortodox pap szövegei kísérik tehát Czákó műveit. Ha ennyi intimitást elárulhatok: te szoktál a tengernél hosszabban tartózkodni. Van-e ebben a mondatban valami?

– Rögtön észrevettem. Van. Volt szerencsém jó néhányszor úgy lenni az Adrián, hogy kiülhettem a teraszra és nézhettem a vizet. Napszám. Ez igen érdekes élmény, illetve próba, hogy el tudsz-e tőle szakadni, például úgy, hogy olvasni kezdesz, írni, dolgozni. Akár teljesen más tárgyakkal, mint a tenger. El tudod-e felejteni, hogy ott van előtted ez a csoda, miközben tudod, nem élsz annyit, hogy eleget nézd. Szóval a tengert nézni semmihez sem hasonlítható dolog, egy végtelen világ, amibe belefeledkezel és elveszel a nagy kékségben. Hm, az úrban. Pedig egy város látványa elvben sokkal gazdagabb, epikusabbak a részletei, hogy úgy mondjam. A tenger az irodalom nyelvére lefordíthatatlan, illetve metaforák rajaival közelíthető, körülírható, de ebből a szempontból a képzőművészet jelentős előnyben van, mert a tengert ábrázoló képek sokkal szuggesztívebbek.

– Hát igen, ezt tényleg nagyon nehéz transzformálni.

– Azt gondolom, hogy nem lehet, de lehet, hogy én nem tudom.

– Talán mind a kettőnknek közben eszébe jutott Tolnai Ottó, aki az ex-jugoszláv tengerfestészetnek több tucat festőjét tudja felsorolni, és azokról kiselőadást is tud tartani. Közülük, mondjuk a felének a műtermében is megfordult.

– Nincs író, aki többet tudna a tengeréről Tolnainál. De itt a tudás nem is jó szó. Nincs író, aki jobban érezné. Tolnai az azúr fogalmába sűríti azt, ami életérzés is egyben.

– És aztán összejátsszátja szövegeiben az azúrt az úrral.

– Igen, hommage-ként, hisz ezt már Kosztolányi is megcsinálta, és Tolnai nagyon közel áll Kosztolányihoz, Kosztolányi lényegéhez, az úrhoz az azúrban. Érdekes lenne megnézni, hogy ki használta először rímként ezt a két szót. Meglepődnék, ha nem Arany János lenne az, de előfordulhat, hogy Kosztolányi. Ady ír egy *Azúr-ország* című verset, de ezt a poént nem játssza ki.

– Akkor ez egy bácskai hagyomány?

– Hát igen, lehet, hogy bácskai.

– Azért is mondom, mert Tolnai Ottónál az azúr, a tágas, végtelen tenger van az egyik oldalon, a másik oldalon pedig az ő szűkebb vidéke, a Palics környéki úgynevezett Járás, ami egy szikes terület. És Kosztolányinál is megjelenik a poros, lomha, bús Bácska. Tehát a porosnak, kisszerűnek, elmaradottnak ábrázolt területtel szemben ott van ez a fantasztikus végtelen.

– De ugyanakkor Ottónál van valami zavarba ejtő ebben az ellentétben. Hogy ugyanis legalább annyira hasonlatosság, vagyis ez a végtelen, lapos semmi, ez akár a szikbe vagy szikké merevedett tenger is lehet. Tulajdonképpen éppúgy felkelti a tenger-képzetet, ahogy Petőfinél az Alföld, hisz van-e vége a végtelennek, s az üresség, az élettelenység csak látszat. Optika kérdése, s kedélyé.

– Most lassan eljutunk oda, hogy megkérdezzem tőled, hogy miután a tengert nem lehet az irodalomban ábrázolni – ez egy igen aljas kérdés, úgy is konferálok föl –, hogy a Dunát hogyan lehet ábrázolni. Hiszen sok-sok év óta foglalkozol a Duna-szövegeddel, ami bizonyos értelemben végtelen szöveg. De akár onnan is közelíthetünk, hogy rengeteg Dunát ábrázoló képzőművészeti alkotás van, kezdve a tizenhetedik századi rézmetszettel, ami Budát ábrázolja, amikor visszafoglalták a Habsburg-csapatok. Te rengeteget reserszíroztál a Dunával kapcsolatban, hogy ez a szöveg létrejöjjön. Hogyan lehet tehát ábrázolni?

– Sehogy, de azért az ember dolgozik. Ez most idézet, egyrészt Tolnai Ottó *Világpor* kötetének mottójából, mely mottó Keszi Imre egy anekdotájából való, miszerint a harmincas években egy hangverseny szünetében ő megkérdezi Bartókot – aki láthatóan nem rajongott az elhangzott modern zeneműért, romantikusnak tartotta –, hogy hát hogyan lehet akkor ma komponálni, tanár úr. És erre válaszolta Bartók az előbbi mondatot. Szóval, hogy hogy lehet a Dunát ábrázolni? Fogalmam nincs. El lehetne kezdeni azzal, amit Claudio Magris mond a Dunáról, vagy ahogyan Esterházynál lecsapódik. Egyre kevésbé tu-

dom. Az biztos, hosszú évek óta izgat, hogy kéne egy hosszú prózát írni, aminek a tengelyében a Duna van, pontosabban az én közeim a Dunához, életrajzi közök vagy kulturális közök. Ha tetszik, írom is, elég sokat dolgoztam már vele, de igazából nem a szöveggel, hanem a resersírozással, ami nagyon izgalmasnak bizonyult, főleg családtörténeti szempontból. A nagyapámnak erős köze volt a Dunához uszálykormányos lévén, tehát a családi legendárium közepében ott az ő és a nagyanyám Bräila és Regensburg közt eltöltött huszonöt éve, édesanyám kisgyerekkora, és bennem is innen ered, mármint a Duna. Ennek a Dunának Esterházy éppúgy szereplője, mint Magris. Arról nem beszélve, hogy hányszor laktam közvetlen Duna-közelben. Igazság szerint most is látom a Dunának egy kis darabját, és ez elég sokszor előfordult velem, miközben Budapesten laktam, vagy például Kremsben eltöltöttem hónapokat szintén a Duna-parton. Minél többet tudok róla, annál többet felejték, egyre inkább érzem, hogy csúszik ki a kezeim közül, talán ez, ami megírható belőle, hogy nem lehet megírni. Igaz, nem lehet nem megírni. Ezekkel pedig, hogy hogyan nem lehet megírni valamit, amit meg kéne, tele van a posztmodern padlás. Könnyen lehet, hogy egyszerűen nincs hozzá formám, viszont egyelőre nem tudom elengedni, hagyni, hogy ne legyen formájuk, s ez legyen a forma. Sok nem hosszú szövegdarab, de annál hosszabbak, hogy ki tudjam tenni magam elé őket és tologassam, mint hajdan a *Szódalovaglás* darabjait. Fejben pedig én ezt nem tudom átlátni. Szóval, kezdem belátni, megy az ember vakon a sötétben, a saját felejtéseinek a sötétjében is, és a mód vagy mód-hiány belepi a voltaképpeni tárgyat. De egyáltalán nem tettem le róla. Részek már jelentek meg belőle nálatok is, meg más helyeken is. Nem életrajz, nem családtörténet, és mégis. Egészen biztos, hogy lesz belőle valami. Ha más nem, annak a története, hogyan pattan le az ember rendre azokról a tárgyairól, fantazmagóriáiról, melyekről hosszasan akar írni, mert fontosak a számára. Nekem már volt egy ilyen tárgyam: Berlin, még a kétezres évek legelején. Berlin momentán egy halom avuló jegyzet a komputerem sötétjében, valahogy rá kéne s lehetne nyitni. Nekem, úgy látszik, kellene az ilyen fantazmagóriák, lelkiismeret-furdancok, miközben dolgozom.

– És akkor ezzel kapcsolatban most nincs számodra olyan belátható távolság, hogy azt mondd, mondjuk egy vagy két éven belül azért ebből lesz valami?

– Mondani tudom, jól is esik. De nem akarom kiengedni a kezemből, talán mert egész egyszerűen nincs meg. Néha egy-egy napos délelőttön, mint a nagy hal földobja magát több száz oldalas méretben, aztán délutánra kissé eltűnik.

– A fehér bálna?

– Igen. Miközben eléggé félek attól, hogy konkrét ígéretet tegyek, magamnak azt szoktam mondani, '27 végére meglehet. De hogy visszatérjünk ehhez a térhez, ahol a könyvtárgyokról van szó: valami van, az elejére és a végére kell rakni két könyvborítót, hozzá egy gerincet, kell sok finom lap a lapozgatáshoz, olykor van bele valami írva vagy nyomtatva. S megjelenik tizenöt példányban, mint egyfajta különös művészkönyv.

– A kiállítás második felében látható egy film, amiben Czako Zsolt lapozgat, vélhetően maga, mert láttam a kezét, ami azonos az élő szerzőével. Szépen lassan lapozgat egy nagy könyvben, amiben rengeteg üres lap van, és néhány üres laponként aztán jönnek nagyon különös, esetleges képek: egy fekete macska hátsó fele a farkával, egy tűzfal, egy elmosódó lombkorona fotója, és nagyon rejtélyes, határozott téma nélküli képek ezek, inkább benyomások, impressziók, inkább asszociációkat tudnak kelteni. Amikor ezt a kiállítást megnyitottam, bele is írtam a szövegbe, hogy legalább olyan fontos ezeken a képeken túl maga az a lassú lapozgatás az üres könyvben, ez az elmélyült, lelassított, koncentrált tevékenység. *Ima Rakusa Lassabban! című kötetét is említhetném, ami egy koncentrált, lassú életről szól: figyeljünk oda arra, ahogy élünk, és ne hagyjuk, hogy a dolgok osszák be az életünket.*

– Így van, nem lenne haszontalan üres könyveket lapozgatni hosszán és lassan, úgy, ahogyan a tengert nézi az ember, miközben átfut az agyán ez-az, amit le sem akar írni,

hanem hagyja, hogy eltűnjön, elmenjen. Ezeknek az egyedi könyveknek lehet, hogy nagyon eljön az idejük. Mindig izgatott, hogy milyen lehet kézzel megírni egy könyvet, legalább valami nagyobb egységet in statu nascendi, szóval könyvbe írni, amely kézírás praktikusan nem olvasható. Nem egymásra, ahogy Esterházy egymásra írta Ottlikot, az *Iskola a határon*, hanem egymás mellé, de mégiscsak textúrája van, teste, súlya formája. Lehet, hogy ilyen könyveket kéne csinálni.

– Mindenesetre az biztos, hogy most a *Duna*-könyvet nem ígéréd meg a kedves hallgatóságnak, viszont azt tudjuk, hogy a PécsLIT-en remélhetőleg itt leszel, és a Könyvhétre jelenik meg a színházi darabjaidnak a kötete. Ezzel kapcsolatban volt dolgod? Belenyúltál a szövegekbe, átírtál valamit?

– Eleve külön kellett választanom azokat a dramatikus szövegeket, amikre rá tudtam mondani, hogy tényleg én írtam őket, azokhoz a darab-átiratokhoz, fordításokhoz képest, amikkel a kétezres évek első évtizedét eltöltöttem és rengeteg van belőlük. De ezeket nem éreztem volna fairnek a kötetbe tenni, mert ezeknek van egy szerzőjük, van egy fordítójuk. Én pedig felkérésre csináltam belőlük, amit csináltam, és lettek belőlük színházi előadások. Pillanatnyilag hat olyan darabom van, ami saját, és szóba került a kiadóban, hogy legyen belőlük egy kötet. Ebből ötöt játszottak, egyet nem. Tisztességesen végigolvastam őket, és ahogy emlékszem, apróságokat húztam belőlük.

– Távoliak már talán ezek a szövegek?

– Igen, elég távoliak, a legrégebbi, az *Ibusár* lassan 35 éves, a legfiatalabb is már több, mint tíz. Itt is olyasmi történt, mint a *Hadd legyen hús* kötetnél, az összegyűjtött verseknél: az volt számomra az érdekes, hogy egyszer ezeket egyben lássam és végigolvassam. Mondjuk színdarabot olvasni az nem oly nagyon üdítő dolog, legalábbis az olvasó nem annyira szokta szeretni, tehát itt inkább a dokumentálás a fő szempont. Színházak olykor kérték ezeket a darabokat, és kérdezték, hogy hol lehet őket megtalálni. Volt, amire annyit tudtam mondani, hogy ott van a gépemben, elküldöm, ha kell. De most akkor megvannak hozzáférhetően, egy könyvben.

